

Česko má extrémně vysoké pojistné a extrémně nízkou daň z nemovitostí

Tvrdí to Daniel Münich, docent na CERGE-EI a zároveň člen Národní ekonomické rady vlády (NERV). Právě tento systém spolu s dalšími nerovnostmi v daňovém systému a v kombinaci se stále se zvyšujícími nároky na důchody a zdravotnictví povede dle jeho slov k tomu, že naše ekonomika bude růst stále pomaleji a pomaleji.

Co to ale bude znamenat reálně? Jaké řešení z této situace mají ekonomové? A je z toho vůbec cesta ven? Tak na tyto otázky a mnoho dalších odpovídá v následujících řádcích právě Daniel Münich.

Vy jste členem NERV. Jeho návrhy se zdají být rozumné, nicméně když se člověk podívá na rozhodování vlády, nezdá se, že by vám moc naslouchala. Jak probíhají jednání mezi NERV a vládou?

NERV je poradní orgán, přičemž naší výhodou je, že nemusíme brát politické ohledy, ani na svou stranu, ani na voliče. Díky tomu si můžeme otevřeně říkat odborné názory jak na veřejnosti, tak i vládě a ministrům do očí. Naopak oni jsou politická reprezentace, která přemýšlí o tom, co je průchodné pro jejich straníky a voliče. Naše doporučení jsou pro ně inspirací a zároveň jsou užitečná i v tom, že říkáme věci, které by se oni báli napoprvé vypustit. Pro řadu politiků je totiž lepší, když nepřijemné věci řekneme my jako odborníci, než aby s tím přicházeli oni. Řada doporučení je totiž politicky nepřijemných.

Ale tím pádem sloužíte spíše politikům než občanům, kdo to tedy financuje?

NERV na rozdíl od Národní rozpočtové rady (NRR) funguje nad rámec zákona, přičemž členství v NERV není placená funkce. Proto si nesmíte představovat, že ráno přijdeme na Úřad vlády a tam strávíme jeden den v týdnu. Naše práce je rozesetá po různých hodinách ve volném čase. V podstatě je to práce pro vlast. Máte za to uspokojení, že věci, o kterých jste bytostně přesvědčeni, můžete říct ministru nebo premiérovi do očí. Taky proto nesouhlasím s tím, abychom rozpracovávali věci do detailu. Na to už vláda musí využívat vládní či ministerský aparát. A právě zde je kámen úrazu. Rozpracovat a překloupat naše obecná doporučení dobře do legislativy bývá problém.

Kde je ten hlavní problém?

Problémem je kvalita české státní správy. Ta je schopná dělat rutinní záležitosti, jako je

výplata důchodů nebo vyřízení běžných procedur s návštěvníkem úřadu práce, ale není moc funkční v mimořádném období nebo při návrhu reforem. Tam kulhá. Státní aparát má problém vyhodnocovat, analyzovat problémy, připravit rozvahu variant řešení pro vládu. Zároveň všechno trvá strašně dlouho. Například současná vláda funguje tak, že se nejdříve dohodne politicky (v obecné rovině) a teprve pak až to dá zpracovat státnímu aparátu. Což přináší problémy, že rozhodnutí vlády mnohdy není dostatečně informováno, nebere v úvahu všechna pro a proti, resp. možné a nemožné v českém systému. Např. omezení informačních systémů. Někdy se tak stává, že vláda něco slavnostně rozhodne, oznámí to a pak se na ni snese kritika, že to nejde nebo že existuje lepší řešení. Na jednu stranu to vládě usnadňuje rozhodování, když bez komplikovaného analytického dialogu v rámci státní správy vše podstatné rozhodne rychle schůzka pár lidí, na druhou stranu to ale přináší problémy, neefektivitu a někdy i trapné chvíle. Vzpomeňte si na mimořádný dětský přídatek. Proč byla tzv. cílená pomoc skoro plošná, přičemž nakonec se zjistilo, že překážkou je nedostatečnost nepropojených informačních systémů.

Přece mají experty. Každý poslanec má poradce. Na ministerstvu fungují náměstci, kteří mají další lidi. Šikovní lidé tam jsou, kde je tedy problém?

Ano, na ministerstvech je spousta chytrých a schopných lidí, ale když se potom díváte na materiály, které z těch ministerstev vychází, ne vždy jsou dostatečně kvalitní. Procesy nejsou dobře nastaveny. A tito dobří lidé podle mého názoru nejsou často dostatečně doceněni, jsou někde schováni a nedostávají příležitost. Víme, že pro kvalitního člověka je velmi těžké dostat se ve státní správě nahoru. I dobrý člověk si to tam musí často trpělivě vysedět. Schopní to často nevydrží a utečou. Nemají na to nervy a někdy ani žaludek.

Když se dostanu k ekonomickým tématům, tak v médiích čtu v poslední době úva-

hy o měnových krizích, konfiskaci úspor atd. Je ta doba skutečně tak apokalyptická? Přece jen, poměrně hodně jsme zbohatli v době covidu, kdy jsme nevytvářeli tolik produktů a rostly úspory. Nevracíme se spíš do nějakého normálu?

V první řadě je třeba říct, že během covidu řada lidí utrácela diametrálně méně, než bývalo běžné. Zároveň ale spousta lidí v době covidu zchudla, protože přišli o příjem. Některé podnikatelské činnosti skončily, někteří lidé ztratili výhodné zaměstnání. Zvýšily se rozdíly. Chudí ještě více zchudli a ti, kteří na tom byli dobře, tak dopadli někdy ještě lépe. To jsou profese a podnikatelské subjekty, které podnikaly v oblastech dodávání zboží, distančních služeb, IT. Těch se to zásadně nedotklo, naopak poptávky jim vzrostly. Plošně ale možná máte pravdu. Úspory rostly, protože vláda pouštěla mezi lidi a firmy spoustu peněz. V roce 2021 byla navíc v rámci zrušení superhrubé mzdy brutálně snížena daň z příjmů. To pomohlo primárně těm, kteří období covidu překonali ekonomicky v pohodě a udrželi si vysoké příjmy. Těm se nejvíce snížily daně a určitě si hodně pomohli. Jedná se v průměru o 30 tisíc ročně do kapsy navíc, ale u mnohých ještě výrazně více.

I chudším to ale pomohlo, ne?

Těm to nepomohlo, protože po všech standardních daňových slevách daň neplatí. Dokonce spodní desetina zaměstnanců z toho neměla ani korunu.

A co ty apokalyptické scénáře?

Myslím si, že to není na pořadu dne. Co je na pořadu dne, je dlouhodobě nižší hospodářský růst a růst kvality života v důsledku omezené funkčnosti státu, permanentně vysokého zadlužení a nedostatku investic do rozvojových oblastí. Není to nic jiného, než že ekonomika poroste méně, než by mohla. Bude ji tížit zdravotní a penzijní systém, a teď ještě navíc obrana země. Kde se dá šetřit? Stát může šetřit na školství a na vědě. Teď se začíná šetřit na veřejných zaměstnancích, což ovšem naráží na tu hra-

nici, že stát už dnes řádně nefunguje. A v okamžiku, kdy budete škrtnit platy, tak vám ti dobří lidé, kteří ve státním sektoru působí, utečou a zůstane vám ještě méně funkční státní aparát, který nebude schopný udělat žádnou z důležitých reforem.

Vy jste nakoušl penzijní systém. NRR v roce 2018 varovala, že ten současný je neudržitelný.

Nejen NRR. Varování tu jsou už 15–20 let nazpět.

Zejména kvůli demografickému vývoji. Je to tak? Jaké má pro toto NERV řešení?

My jsme se teď zaměřili na těch 28 nebo 29 opatření, která jsme na podzim vládě doporučili, přičemž jsme si řekli, že to budou opatření, která je možno realizovat do konce volebního období, resp. připravit je letos (v roce 2023) a zavést je v roce 2024 nebo 2025. Takže důchodovou reformu s velkým D jsme tam kromě dílčích opatření nedávali, protože ona souvisí úzce s hlubší daňovou reformou a restrukturalizací daňového výběru. To vyžaduje velkou politickou shodu, kterou jsme neočekávali nebo jsme byli skeptičtí k tomu, že by vláda dostala odvahu do toho systému říznout. Český systém má extrémně vysoké pojistné, extrémně nízkou daň z příjmů, nízkou progresi a navíc dvakrát extrémně nízkou daň z nemovitostí. To způsobuje řadu problémů – vysoké zdanění práce i nízkovýdělečných lidí, kvůli čemuž je u nich motivace k práci nízká. Proto je potřeba změnit proporce daní, k čemuž není dostatečná politická vůle.

Čím to?

Češi jsou obecně dost konzervativní. Mají pocit, že to, co tady bylo dříve, je správně a fajn. Navíc si různé zájmové skupiny brání každá to svoje. Takže třeba odboráři, kteří dnes tak silní nejsou, vždycky bránili vysoké odvody na sociální a zdravotní pojištění, protože jejich logika byla, že pokud na to někdo sáhne, pak se budou nutně snižovat důchody. Nevěří tomu, že se reformou sníží odvody a navýší jiné daně.

A přemýšlí odbory i do budoucna, až tady za desítky let nebude tolik pracujících?

Tak daleko dneska nikdo nemyslí. A nebude to tak dramatické. Naopak, bude to velice postupné. Každý další rok, každý další ministr financí zjistí, že z peněz, které protékají státním rozpočtem, jim po odečtu automatických výdajů na důchody a zdravotní pojištění zbývá míň a míň na další rozvojové výdaje. Takže budou permanentně muset někde krátit, včetně výdajů na školství a vědu. V dané chvíli ale nebudou jiná řešení.

Co se týče demografického vývoje, není problém právě to, že z každé koruny odvede člověk státu skoro padesátník, plus jsou drahé byty a podpora mladých lidí je poměrně malá, tudíž pořídít si více dětí je nákladné?

Já se tímto hodně zabývám a jsem přesvědčen o tom, že ten problém tady skutečně je a že spočívá v přílišné orientaci podpory mladým rodinám na přímou finanční pomoc a zanedbává se ta nepřímá, která reprezentuje služby pro rodiče s dětmi. Jedná se třeba o dostupnost předškolního zařízení od raného věku, kdy by lidé měli jistotu, ještě než si pořídí dítě, že až mu budou tři, ideálně dva roky, tak pro ně jistojistě bude finančně dostupné kvalitní zařízení předškolní výchovy.

V zahraničí to jde plánovat?

Ne všude. Ale třeba ve Francii to funguje. V IDEA při CERGE-EI teď dokončujeme studii, která ukazuje, že Česko vykazuje největší pokles zaměstnanosti žen s malými dětmi v celé Evropě. Většina žen v Česku pracuje na velké úvazky, ale když mají děti, tak najednou zmizí z trhu práce. A zpravidla nikdy se už nevrátí na trajektorii těch, které směřují k řídicím funkcím, protože jim chybí X let praxe. Zejména pokud mají více dětí.

Takže jednou se dostaneme do takového stavu, že většina půjde na důchody a zbytek bude vlastně soukromý?

Ono to dneska už tak je. Pak máte zdravotnictví, které je ve veřejných financích velká položka, a pak bude školství.

Kdy by mohl ale nastat stav, že se zjistí, že dál už to tak nejde?

Ten okamžik nenastane. Promítne se to v dlouhodobém pomalejším hospodářském růstu v důsledku nedostatečných investic do rozvojových sektorů, výzkumu, školství a státního aparátu. Aby stát fungoval, tak do něj musíte investovat. Například digitalizovat ho a pro-

fesionalizovat ho prostřednictvím kvalitních analytiků. Víme ale, že digitalizace se stále dost nepohnula. To zpomalování bude pozvolné a za desítky let se budeme ptát, proč jsme nedohnali Rakousko nebo Německo... Každá vláda bude ukazovat prstem jinam, bude nazývat každý rozpočet realistický nebo rozvojový, a když se ve finále podíváte na čísla vůči HDP na vědu a výzkum, zjistíme, že budeme hluboko pod evropským průměrem.

Kolikáté je Česko dnes v rámci EU?

My jsme byli někde pod průměrem výdajů na školství, ale obávám se, že teď pod rozpočtovým tlakem to poklesne. Nevím, co vláda udělá s učitelskými platy. Pokud by skutečně naplnila slib, který dala, tedy těch 130 procent průměrné mzdy, tak by musela přidat mnoho desítek miliard. Tím by se podíl na HDP zlepšil. Ale nevím, když ministr financí chce ušetřit 70 miliard v rámci konsolidace veřejných rozpočtů, jak bude reagovat na takové navýšení rozpočtu pro školství. To vládě nebude vycházet. Proto se bojím, že podíl školských výdajů na HDP bude stagnovat, nebo spíše klesat.

Není spíš cestou i nějaké učení lidí, aby si na důchod spořili, ale ne klasicky, jak to děláme na „spořácích“, ale aby investovali na kapitálových trzích, které dlouhodobě porazí inflaci?

Pro spoustu starších lidí je pozdě, aby si něco naspořili. Problém jsou Husákovy děti, což jsou lidé kolem 50 let. V takovém věku už nemají šanci dost naspořit. To měli začít dělat před 20, lépe 30 lety. Co se mladých lidí týče, odkládat si ještě z toho, co jim vezme stát na vysokých odvodech, je taky problém. Stát jim totiž bere z každé koruny padesát-

ník. A když jim řeknete, že při té ceně bydlení si musí ještě dalších 10 nebo 15 procent platu odložit?

Jakou cestu ven z toho vidí NERV? Mám pocit, že je to začarovaný kruh.

My jsme tak daleko v doporučeních nešli, udělali jsme menu 28 opatření, kterými by vláda mohla konsolidovat obrovský strukturální deficit. Spousta věcí tam ale není – například důchodová reforma, protože jsme říkali, že zdlouhavější a velké strukturální reformy jsou na dlouho. Zároveň si vůbec nejsme jistí ochotou vlády do nich jít.

Jednou stejně narazíme.

Nenarazíme. Je to příběh o tom, že jako v minulosti některé země v některých obdobích rostly rychleji a některé pomaleji. Někde rostla kvalita života, jinde ne. Nenarazíme, budeme zažívat menší blahobyť a budeme se hádat proč. Politici i ekonomové na to budou mít svůj názor, že za to může tamten a tamten.

Vy jste říkal, že zdravotnictví je druhá největší položka ve veřejných rozpočtech. Jak se díváte na soukromé zdravotní pojištění?

Já na to nejsem odborník, ani to nebylo součástí materiálu NERV, až na jeden drobný bod. Na druhou stranu, teď se diskutuje materiál týkající se posílení zdravotní prevence. To je téma, které si myslím, že bylo dlouho přehlížené všemi vládami. A právě zde se nabízí řada politicky přijatelných opatření, přičemž prevence může ušetřit poměrně výrazné peníze. Dneska se v tomto směru dělají věci typu, že dostanete slevu na koupání nebo do lázní, ale to není promyšlený systém, aby stát měl přehled o tom, jak dobře která pojišťovna prevenci dělá, jak efektivně lékaři informují a motivují své pacienty apod.

Kolik by taková prevence mohla ušetřit?

To se takto od boku odhadnout nedá. Intuice mi říká, že by to mohlo být pár desítek miliard korun ročně v dlouhodobém horizontu. Nicméně, jsou to věci, které musíte nejprve zavést, a než se začnou promítat do zdraví lidí a rozpočtu, může to trvat 10 a více let. A právě to je problém. Třeba ministerstvo financí většinu návrhů poměřuje hlavně výhledem příštího či přespříštího roku a primárních efektů. Dopady za pět a více let se u nás v potaz moc neberou. Stále více dominuje krátkodobé uvažování. Vzpomínám si, že když byl premiérem Andrej Babiš, shodil hrozivé dlouhodobé projekce vývoje důchodového systému ze stolu s tím, že přece nikdo nedokáže předvidat, co za 20–30 let bude, takže to dnes řešit nebudeme. Prostě si spleť predikci s projekcí.

Další úpravou, kterou NERV navrhoval, je zrušení státní podpory pro stavební spoření. Na druhou stranu je to jeden z mála produktů, který lidi motivuje spořit. Nebyla by namísto spíše reforma?

Já osobně si myslím, že je tuto veřejnou podporu žádoucí nějakým spořádaným způsobem ukončit. Pokud stavební spořitelny uváží, že i bez veřejné podpory je to zajímavý produkt, nechť ho na trhu dál nabízí. Stavební spoření vzniklo v době, kdy pořádné hypotéky nebyly. Dnes je to jen alternativní finanční produkt. Když nebudou lidé spořit v něm, mohou jinde. Nevidím dost důvodů pro státní příspěvek placený z daní povětšinou těch samých lidí. Stát střední třídě na daních bere peníze a obratem jim je nabízí jako zdánlivý benefit formou příspěvku. Chudí dost vysoký příjem nemají, takže ani nemají stavební spoření a na státní příspěvek nedosáhnou. Benefituje z toho jeden finanční segment na úkor ostatních.

Když jsme u těch bank, jak mohou být státu podle vás nápomocny?

Otázka je, co by mohly banky dělat, versus to, k čemu banky tlačí trh, tržní konkurence a regulace. Konkurenční trh tlačí na to, aby dlouhodobě vydělávaly peníze. Kdo by dělal moc dobročinnosti, tak prodělá. Proto si banky dobře rozmyslí, jakou dobročinnost dělají. Pozitivní věci jsou například aktivity ohledně exekucí, kde mohou pomoci odbřemnit některé zbytečné dluhy, které se už nikdy nepodaří vybrat. Taky mohou být nápomocné v překlenování dočasných ekonomických šoků dopadajících na věřitele překlenutím obtížného období. Ale většina bank to nějak dělá. Mají zájem si dobré věřitele udržet.

Vy jste zmiňoval, že by mohly ubývat finance na vědu, nemohly by v tomto být banky aktivní? Přece už dnes mají vlastní huby apod.

To je dobrá poznámka. Banky by se o to měly rozhodně zajímat. Na druhou stranu, jedná se o hodně specifické odvětví. U výzkumu, a základního obzvláště, si nemůžete být jisti, jestli z toho bude na konci kšeft. Právě proto se tím zabývají fondy rizikového kapitálu, které mají hodně drobnějších investic a jen některé vyjdou, zato hodně vynáší. Na to ale musíte mít lidi, kteří mají „čuch“ na vyhledávání výzkumných projektů a dokážou sledovat přechod od základního výzkumu k aplikacím, popřípadě jestli daný projekt někam spěje nebo ne, a včas jeho financování utnou. Takových odborníků tady ale zas tak moc není. A bude to i o regulaci a zákonech, kterými se základní výzkum řídí. Řada výzkumných organizací žije dominantně z veřejných peněz, které doprovází přísna a často dost absurdní kritéria. A interakce soukromých a veřejných peněz je dost ožehavá. Mnoho vědců a výzkumných pracovišť vám řekne, že se do zpeněžitelných výzkumných aplikací nepoženu. Ještě by jim auditoři něco vytknuli. Jinak řečeno, že by s tím měli nako- nec více starostí než užítku.

Vy jste také prezidentem České společnosti ekonomické, přičemž jedna z vašich aktivit jsou Experti do škol. Na jaké úrovni podle vás dnes je vyučování ekonomie a fi-

nanční gramotnosti právě na těchto školách?

Experti do škol je program, kde si školy mohou poptávat odborné přednášky od členů České společnosti ekonomické na nejrůznější témata, která jsou vystavená na webu, včetně finanční gramotnosti, makroekonomických a mikroekonomických témat. Co se úrovně finanční gramotnosti mezi žáky týče, myslím si, že to u nás ani pořádně nikdo neví. Intuitivně cítím, že to nebude velká sláva. Kdyby skládali test finanční gramotnosti učitelé a jejich žáci, tak mnohdy možná dopadnou podobně. Máme poměrně starý učitelský sbor, učitelé jsou konzervativní a tyto věci jsou součástí vývoje teprve posledních deseti až dvaceti let. Proto se s tím řada pedagogů v přípravě nikdy nesetkala, nikdy to neučila a na stará kolena už to řešit nechtějí. Nemají dokonce ani moc představu o tom, co je to opravdová ekonomie. Myslí si mnohdy, že to je něco jako účetnictví. Ve školství máme spoustu velkých odborníků na češtinu, literaturu a přírodní vědy, ale zoufale málo na ekonomii a občanské finance. Ani matikáři do výuky moc ekonomických či finančních témat nezařazují. Větší roli by mohly hrát pedagogické fakulty připravující mladou generaci učitelů, nebo by mohli doškolovat tu starší. Ale i tam by museli učit lidé té skutečně ekonomie dobře znalí.

Mimo finanční gramotnost děláte v rámci České společnosti ekonomické i soutěže a udělujete řadu ocenění. Můžete tyto aktivity přiblížit?

Udělujeme cenu Mladý ekonom, která upozorňuje na mladé začínající ekonomy, kteří udělali solidní výzkumný počín už v útlém věku. Když se podíváte, kdo tu cenu získal v dávnější minulosti, najdete tam řadu dnes veřejnosti dobře známých jmen. Například Marek Mora, Mojmir Hampl, Helena Horská, Jan Frait atd. Koneckonců všechna jména máme na webu. Dále pak každý rok nebo ob rok udělujeme cenu Kateřiny Šmídové pro významnou českou ekonomku, na památku významné české ekonomky, která zemřela relativně mladá a odkázala prostředky na tuto cenu. Máme také speciální cenu Karla Engliše za nejlepší práci zabývající se českou hospodářskou politikou. V neposlední řadě naše společnost jednou za pár let udělujeme cenu za dlouhodobý přínos k rozvoji českého ekonomického učení. To je ocenění pro lidi, kteří ve své kariéře významným způsobem přispěli k rozvoji českého ekonomického učení.

Kolik lidí se do Mladého ekonomu v průměru tak přihlašuje?

Zpravidla desítky. Jsou to obvykle studentské práce či vědecké články, které studenti zpracovali v rámci vysokoškolského studia či doktorátu nebo krátce potom.